

اطلاع رسانی:

نشریه فنی مرکز مدارک علمی (مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران)

دوره چهارم شماره ۴۳

کتابخانه ها، مراکز مدارک و حوزه های ارتباط

میلز م. جکسن^۱

ترجمه عبدالحسین آذرنگ

این نوشته متن گزارشی است که م.جکسن فارغ التحصیل دوره دکتری یکی از مدارس کتابداری آمریکا به کنفرانس "سیاست ارتباطی و برنامه ریزی توسعه" که در آوریل ۱۹۷۶ در هونولولو برگزار شده بود، عرضه داشته است ممکن است برخی از خوانندگان با پاره ای از مفروضات نویسنده مقاله موافق نباشند. کما اینکه مترجم این مقاله نیست - اما در وضع کنونی که مراکز مدارک و اطلاع، از جمله مراکز مدارک ایرانی، و به ویژه مرکز مدارک علمی، به طرحهای هماهنگ در زمینه اطلاع رسانی روی آورده اند، طرح این گونه مباحث که دفتر آن این روزها گشوده است، بی فایده نخواهد بود، سهل است با انتشار مطالب بیشتری از این دست، به غنای بحث افزوده خواهد شد.

مترجم

درجه پیشرفت نظام ارتباطی هر کشور، یکی از شاخصهای مهم توسعه به شمار می آید. بسیاری از کشورها به قصد دست یافتن به تخصص فنی لازم در راه تاسیس نظامهای ارتباطی، منابع مالی عظیمی را صرف کرده اند. حتی برخی از کشورهای رو به رشد هم دست به کار تاسیس نظامهای ارتباطی، مجهز به آخرین رسانه های الکترونیکی، ماهواره های مخابراتی و ماشینهای حسابگر (کامپیوتر) شده اند.

به سبب همین دگرگونی حیرت انگیز فنی در زمینه ارتباطات است که در برابر انبوهی از اطلاعات قرار گرفته ایم. اطلاعات چه به صورت مکتوب و چه به صورت نامکتوب به اشکال مختلف از گوشه و کنار جهان به ما می رسد. سازمانهایی که در کشورهای صنعتی به کار آماده سازی و مبادله اطلاعات، به ویژه در زمینه تحقیقات علمی اشتغال دارند، در برخی از رشته ها به پیچیده ترین مرحله کار رسیده اند. انفجار اطلاعات کشورهای صنعتی را به جستجوی راههای فنی تری برای نگاهداری، بازیابی و اشاعه اطلاعات مورد نیاز متخصصان واداشته است.

به رغم پیشرفتی که در برنامه مبادله اطلاعات و افزایش مشارکت کارآ به ویژه در زمینه تبادل اطلاعات جاری بین کشورها حاصل شده است، یکی از گزارشهای یونسکو دلالت بر آن دارد که "سیل بی امان اطلاعات در بعضی رشته ها، مسدود بودن برخی از مجراهای اطلاعاتی، بی نظمی انتشارات و موانع زبانی از یک سو ناتوانی ما در حذف اطلاعات کهنه و غیرضروری از نظام

^۱ _

Int. Lib. Rev. (1976)8, 361- 366.

نگاهداری اطلاعات از سوی دیگر، در وضع کنونی، ما را در برابر موقعیت خطیری قرار داده است، زیرا که توازن توزیع اطلاعات را در بین کشورها به هم زده است.

مطابق برآوردی، شماره مجامع علمی و فنی سالانه ۷ درصد افزایش می یابد و بازده اطلاعاتی این مجامع، سالانه رشدی نزدیک به ۱۱ درصد دارد. بر طبق همین برآورد، رقم متخصصان علوم، علوم اقتصادی و تکنسینهای کشورهای جهان سوم در سال ۱۹۹۰ نزدیک به ۳۵ میلیون تن خواهد رسید.

این عده قادر به تولید اطلاعاتی خواهند بود که آهنگ رشد آن سالانه بین ۱۲ تا ۱۴ میلیون مدرک است.

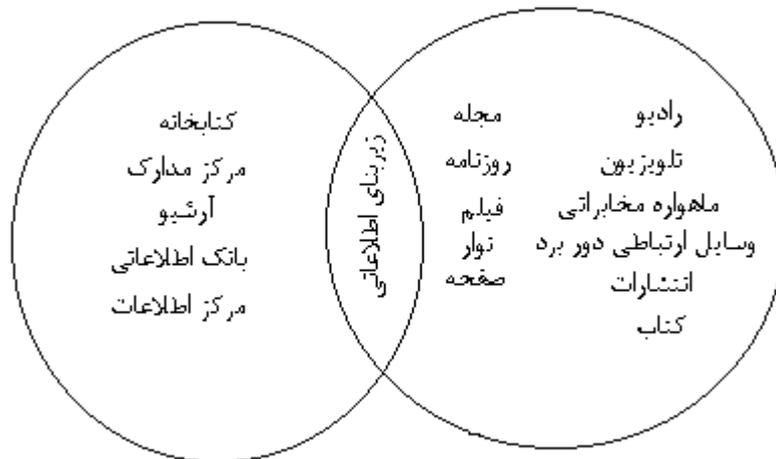
نیازهای اطلاعاتی متخصصان روز به روز بیشتر، پیچیده تر و متنوع تر می شود. در شرایط کنونی نیازهای اطلاعاتی بیشتر معطوف است به امور برنامه ریزی، سیاستگذاری، تصمیم گیری و مدیریت. حتی در بعضی از جوامع اطلاعات همان اهمیتی را کسب کرده که برخی از مواد انرژی زا. این گرایش را به ویژه در کشورهای صنعتی و برخی از کشورهای رو به رشد صنعتی به وضوح می بینیم. به لحاظ همین نقش با اهمیت اطلاعات است که عده ای از کشورها اطلاعات را به عنوان یکی از منابع ملی قلمداد کرده و دست به کار سیاستگذاری و برنامه ریزی در جهت بهبود انتقال اطلاعات با راههای سازمان یافته شده اند و برای تامین این منظور، کتابخانه ها و مراکز مدارک و اطلاع را وجهه نظر ساخته اند.

در ارتباط با توسعه نظامهای انتقال اطلاعات، لازم است که کتابخانه ها و مراکز مدارک به ماهیت خود و پایگاهی که در جامعه دارند وقوف یابند و از حمایتها و کمکهای مالی دولت برخوردار شوند. گذشته از این، دستیابی به پایگاه راستین نظام اطلاع رسانی در جامعه میسر نخواهد بود، مگر که به این نظام به عنوان خویشاوند زمینه های ارتباطی دیگر نگریسته شود. وجه اشتراک نظام انتقال اطلاعات با حوزه های ارتباطی دیگر در تشابه انتقال اطلاعات مکتوب و نامکتوب است، چه از راه ابزارهای ارتباطی دوربرد^۱ و چه از طریق ابزارهای ماشینی دیگر.

متأسفانه این روزها فعالیت بیشتر کتابخانه ها و مراکز مدارک از دایره فعالیت رسانه های گروهی انتقال اطلاعات بیرون مانده است، حال آنکه کارکرد نظام انتقال اطلاعات هیچ گاه از کارکرد رسانه های

گروهی و وسایل ارتباطی جدا نبوده است. می توان به کمک این تصویر دینامیسم انتقال اطلاعات را بهتر نشان داد:

^۱ – Telecommunications

عاملی مهمی را که در برنامه ریزی زیر بنای اطلاعاتی باید در نظر داشت، نیازهای اطلاعاتی مدیران، سیاستگزاران، برنامه ریزان و متخصصان علوم و فنون است. نیازهای اینان بخش عمده ای از نیاز ملی اطلاعاتی را تشکیل می دهد. بررسیها نشان می دهد که نیازهای اطلاعاتی علمی و فنی در ایالات متحده امریکا برآورده شده است، در حالی که تامین نیازهای اطلاعاتی عامه مردم مورد غفلت قرار گرفته است. اما سیاست اطلاعاتی درست بر پایه هماهنگی روند ذخیره و اشاعه اطلاعات به قصد تامین نیازهای همه مردم در همه سطوح جامعه، اعم از نیازهای اطلاعاتی مجامع حرفه ای و فنی عامه مردم استوار است.

اطلاعات، دیگر ضروری ذات زندگی روزمره شده است و مردم، چه شهروندان و چه روستائینان نیازمند تحصیل آنند. بیسوادی و بی بهرگی از دستاوردهای علم و دانش هنوز هم گریبانگیر بسیاری از بخشهای جهان است. کتابخانه به ویژه می تواند در راه پیکار با جهل، بیسوادی و بیخردی خدمات خود را به داخل شهرها و مناطق روستایی و دور افتاده بکشاند و به نقش زندگی آفرینش دست یابد. کارشناسان سوادآموزی بر این عقیده اند که اگر مواد خواندنی مرتب و مداوم به نو سواد نرسد، دیری نخواهد گذشت که باز در ورطه جهل فرو غلتد. کتابخانه ها می توانند با فراهم آوردن و در دسترس نهادن مواد خواندنی مناسب در زمینه های مختلف موضوعی، واحدهای سواد آموزی را یاری دهند. در توان کتابخانه ها هست که به واحدهای گردآوری و اشاعه اطلاعات در زمینه هایی مانند بهداشت، اشتغال، کشاورزی، امور عمومی، تنظیم خانواده و آموزش و پرورش تبدیل شوند. عموم مردم در جریان تصمیم گیری، حتی تصمیمهایی که در ارتباط با امور جاری زندگی می گیرند، محتاج اطلاعاتند، تصمیم درباره خرید کالا، آموزش فرزندان، مسائل خانوادگی، روابط اجتماعی و جز آن، همه و همه به نحوی با کسب اطلاع همراه است.

به نظر کارشناسان مسائل توسعه روستایی، تصمیم گیری در باب مسائل توسعه روستاها بیش از هر زمان دیگر به جریان مداوم اطلاعات وابسته شده است. نیاز مسئولان توسعه اجتماعی، کارشناسان و دیگر کسانی که درگیر برنامه های توسعه روستایی هستند به تحصیل اطلاعات کمتر از نیازهای اطلاعاتی متخصصان علم و فن نیست.

اگر کتابداران بپذیرند که کتابخانه می تواند واحد گردآوری و اشاعه اطلاعات باشد، دیگر نمی توانند کار کتابخانه را به گردآوری آثار مکتوب محدود کنند. کتابخانه های می تواند برنامه ریزی اطلاعاتی و فرهنگی را بر پایه استفاده از ابزارهای دید و شنودی، رسانه های گروهی و اطلاعات غیر مکتوب پی ریزی کنند. در عهده کتابخانه ها هست که با تشکیل گروههای بحث و ترتیب نمایش فیلم در زمینه های بهداشت، تنظیم خانواده و تشکیل جلسات شعر خوانی و نمایشگاههای هنری به بعد تازه ای از ارتباط اجتماعی دست یابند. کتابخانه های کشورهای رو به رشد، در قیاس با کتابخانه های کشورهای رشد یافته، برای آنکه به مراکز اشاعه اطلاعات تبدیل شوند، از موقعیت ممتازتری برخوردارند. کتابخانه های این کشورها می توانند با کمک و نظارت دولتها به قطبهای اصلی انتقال و اشاعه اطلاعات تبدیل گردند. کتابخانه ها اگر این راهها را برگزینند، از حد کارگزاری فرهنگی فراتر می روند و نقش مراکزی را پیدا می کنند که سهم آنها در رسانیدن اطلاعات به جامعه بیشترین سهم خواهد بود.

بیش از ده سال است که یونسکو در زمینه برنامه ریزی نظامهای ملی اطلاعات (ناتیس)^۱ رشته کنفرانسهایی را بر پا کرده است. کنفرانسهایی ناتیس در طی چند سال به این شرح برگزار شده است: اندونزی (۱۹۷۵)، جمهوری متحده عربی (۱۹۷۴)، اوگاندا (۱۹۷۰)، سری لانکا (۱۹۶۷)، واکوادور (۱۹۶۶). این رشته کنفرانسهها اختصاصاً به منظور وضع اصول و ارائه توصیه های لازم در زمینه برنامه ریزی ملی اطلاعات، و به کار بستن شیوه های سازماندار در راه اجرای این برنامه تشکیل یافته است. در رشته کنفرانسهایی ناتیس بررسی نیازهای برنامه های اجتماعی، اقتصادی و آموزشی معطوف به کتابخانه و مرکز مدارک بوده و استفاده از تکنولوژی پیشرفته در کتابخانه ها و مراکز مدارک وجهه نظر قرار گرفته است. کمیسیون ملی کتابخانه ها و علوم اطلاع رسانی (نکلیس)^۲ در امریکا، درباره زیربنای ملی اطلاعاتی گزارشی انتشار داده است. این گزارش پس از تاکید بر نیازهای اطلاعاتی عامه مردم در همه سطوح جامعه، طرح برنامه ملی اطلاعات را که اساس آن بر مراکز منطقه ای غنی و مجهز استوار باشد، پیش نهاده است. گزارش نکلیس تکیه اصلی را بر پیوند دادن مراکز منطقه ای و تشکیل شبکه پیوسته ای از مراکز اطلاعات در سطح کشور نهاده است. در طرح نکلیس راههای عملی انتقال و اشاعه اطلاعات از مجرای شبکه ها و مراکز منطقه ای و استفاده از تکنولوژی پیشرفته ارتباطی، ماشینهای حسابگر الکترونی و ابزارهای ارتباطی دوربرد توصیه شده است. آنچه که در زیر می آید، خلاصه مسئولیتهایی است که به توصیه نکلیس باید دولت امریکا بر عهده گیرد:

۱. تهیه، انتشار و ترویج استانداردها

یکی از وظایف اصلی نکلیس تهیه و ترویج استانداردها و راهنماهای علمی، به ویژه در زمینه برنامه ریزی نظامها و شبکه های اطلاع رسانی، تعیین شده است.

^۱ - Natis (national information systems)

^۲ - Nclis (National commission on libraries and Information sciences)

مباحث اصلی استانداردنامه، به پیشنهاد نکلیس عبارت است از: افزارگانها^۱، دستورگانها^۲، روشهای استفاده از مراکز و شبکه ها، داده های ارتباطی، استانداردهای داده ها، کدها، عناصر اطلاعاتی و استاندارد مشخصات کتابشناختی.

۲. هماهنگ کردن مجموعه های مراکز منطقه ای و در دسترس نهادن آنها در

سطح ملی

نکلیس استفاده از مجموعه های مراکز عمومی و اختصاصی را مورد توجه قرار داده و از این نوع مجموعه ها به عنوان عوامل کمکی اشاعه اطلاعات در سطح کشور یاد کرده است. مجموعه های کتابخانه های دانشگاه هاوارد، کتابخانه ملی نیویورک، مرکز اطلاعات شیشه در کورنیگ^۳ و مجموعه سازمان چکیده نویسی شیمی^۴ در اوهایو از این دست است.

۳. گسترش کانونهای متمرکز خدماتی و پیوند دادن آنها با شبکه ملی اطلاعات نظارت و حمایت دولت از مراکز خدمات کتابشناسی در بخشهای عمومی و خصوصی، ترغیب و پشتیبانی از مراکز ابزارهای دید و شنودی، طرحهای امانت بین کتابخانه ها، آرشیوهای فیلم و مواد مشابه و بانک نشریات ادواری و غیره.

۴. استفاده از ماشینهای حسابگر (کامپیوتر)

به موجب گزارش نکلیس، حتی کتابخانه ها هم در استفاده از ماشینهای حسابگر برای انواع خدمات ثبت، وادید (کنترل)، اشاعه و بازیابی داده های کتابشناختی، سفارش کتاب و مجله و دیگر خدمات جاری کتابخانه ای با موفقیت رو به رو بوده اند. استفاده بیشتر از ماشینهای حسابگر در کارهای پژوهشی و بهره وری ماشینی از مواد غیر کتابی، لازم تشخیص داده شده است. کمیسیون نکلیس استفاده از ماشینهای حسابگر را در همکاری بین مراکز مدارک و کتابخانه ها و دیگر فعالیتهای مشترک عاملی بسیار مهم دانسته و در پیشگیری از دوباره کاری و صرف وقت، ضروری و اقتصادی تشخیص داده شده است.

۵. کار گرفتن ابزارهای ارتباطی نوین دوربرد

استفاده از آخرین ابزارهای ارتباطی دوربرد برای برقراری ارتباط سریع و کارآ در نظام ملی اطلاعات خاطرنشان شده است. استفاده از تله تایپ، ماهواره مخابراتی، ابزارهای دید و شنودی، دستگاههای مخابره علایم و جز آن پیشنهاد شده و توجه بخشهای عمومی و خصوصی به استفاده از تکنولوژیهای پیشرفته ارتباطی جلب شده است. نکلیس این نوع ارتباط را تنها راه ممکن تبادل اطلاعات در سطح جهان دانسته است.

۶. حمایت از تحقیق و توسعه

1 - Softwares

2 - Hardwares

3 Cornig

4 Chemical abstract service

کمیسیون نکلیس زیانه‌های ناشی از دوباره کاری در کارهای تحقیقاتی را معلول ارتباط غیرفعال می‌داند و با اشاره به نیازهای روزافزونی که در زمینه تمرکز مهارتها و تخصصهای فنی در راه تحقیق و توسعه به چشم می‌خورد، استفاده و حمایت از خدمات ارتباطی را لازم می‌شناسد. به اعتبار گزارش نکلیس، از آنجا که هدف غایی تحقیق و توسعه، حصول همکاری و توسعه بین‌المللی است، استفاده کارآ از خدمات اطلاعاتی می‌تواند بیش از هر عامل دیگر سد راه اختلافات قومی، نژادی و گروهی باشد.

۷. برقراری رشته‌های پیوند بین برنامه‌های همکاری و برنامه‌های ملی و بین‌المللی

در گزارش نکلیس، نقش دولت در این زمینه به نظارت و ترغیب در برقراری پیوند بین برنامه‌های توسعه و برنامه‌های اطلاعاتی از طریق وسایل ارتباطی معطوف شده است. همچنین در این گزارش همکاری بیشتر با یونسکو (سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد)، او.ای.سی.دی (سازمان همکاری اقتصادی و عمران)^۱ و فید (اتحادیه بین‌المللی مراکز مدارک)^۲ توصیه شده است.

۸. تامین حداقل نیازهای همه قشرها و لایه‌های جامعه از طریق کتابخانه و مراکز

اطلاع‌رسانی

باید در نظر داشت که کتابخانه‌های عمومی نخستین مراکزی هستند که عامه مردم برای تحصیل اطلاعات بدانها مراجعه می‌کنند. از آنجا که این کتابخانه‌ها به عنوان یاخته‌های تشکیل‌دهنده نظام ملی اطلاعات به شمار آمده‌اند، طرح نکلیس بر توانا کردن هر چه بیشتر این مراکز در گردآوری و اشاعه اطلاعات تاکید بسیار کرده است.

۹. تدارک خدمات خاص برای برخی از گروههای جامعه

گروههایی هستند که به لحاظ مشابهت نیازهای اطلاعاتی، باید مورد توجه و مراقبت خاص قرار بگیرند. بیسوادان، نوآموزان، تهیدستان، نابینایان، ناشنوایان، ناتوانان، اقلیتهای قومی، نژادی و مذهبی، کارگران مهاجر، از کار افتادگان، بیماران و زندانیان جز گروههای خاصی محسوب می‌شوند که محتاج به توجه مخصوصند.

خلاصه کلام آنکه در سیاستگزاری و برنامه‌ریزی ملی ارتباط، توسعه و عمران باید کتابخانه‌ها و مراکز مدارک و اطلاع‌را - چه در بخش عمومی و چه در بخش خصوصی - مد نظر داشت. کتابخانه‌ها و مراکز مدارک و اطلاع از اندامهای پیکر برنامه‌ریزی ملی هستند. رشد فردی اعضا جامعه در گرو آن است که به چه نحو از دستاوردهای جامعه بشری آگاه شوند و به عنوان افرادی آگاه چگونه در کار جامعه شرکت جویند.

[ابتدای صفحه](#)

^۱ - OECD (organization for economic co- operation and development)

^۲ FID (international federation of documentation)